

Boekbespreking

G. A. Kohnstamm, A. M. Schaerlaekens, A. K. de Vries, G. W. Akkerhuis, M. Frooninckx, *Nieuwe Streeflijst woordenschat voor 6-jarigen. Gebaseerd op onderzoek in Nederland en België*, Swets & Zeitlinger B.V., Lisse, 1981, XVII + 223 pag., ISBN 90 265 0357 1

In 1969 verscheen van G. A. Kohnstamm en A. K. de Vries de *Streeflijst Woordenschat*. Sindsdien is *streeflijst woordenschat* een begrip geworden dat staat voor 'een lijst van woorden waarvan leerkrachten uit kleuter- en lager onderwijs vinden dat ze door kinderen van een bepaalde leeftijd gekend zouden moeten worden' (p. 1) Deze omschrijving wijst onmiddellijk op de pedagogische functie die de auteurs aan de streeflijst woordenschat toekennen. Het is mede door de praktische bruikbaarheid van de oorspronkelijke lijst (en de opeenvolgende herzieningen) dat de *Nieuwe Streeflijst Woordenschat* werd samengesteld. Er werden namelijk een aantal beperkingen vastgesteld die de aanleiding vormden voor een verdere uitdieping van het oorspronkelijke opzet (de oorspronkelijke lijst werd aangevuld met een groot aantal woorden, en die lijst werd aan een groter aantal beoordelaars voorgelegd) en een verruiming ervan (de lijst werd aangevuld met een aantal voor het Zuidnederlandse taalgebied gebruikelijke woorden, en werd ook aan Vlaamse leerkrachten voorgelegd). De *Nieuwe Streeflijst Woordenschat* wil daarnaast tegemoet komen aan een inherente beperking van het opzet, namelijk de beperkte geldigheid in de tijd. Het is met name een gegeven dat het taalgebruik voortdurend verandert: sommige woorden worden minder gebruikt of verdwijnen helemaal, terwijl nieuwe woorden hun intrede doen in de woordenschat. Een woord als *computer* dat nu in de lijst werd opgenomen, is niet terug te vinden in de eerste lijst van 1969. Zo kunnen we ons voorstellen dat *video* voor de zesjarige van 1991 een gekend woord is.

In totaal werden 6785 woorden aan onge-

veer 160 leerkrachten (kleuterleidsters en onderwijzers) in België en Nederland voorgelegd, met de opdracht na te gaan welke woorden door zesjarigen begrepen zouden moeten worden indien die woorden in een eenvoudige gesproken zin voorkomen. Aan de hand van deze gegevens werd de lijst opgemaakt met daarbij de vermelding (in absolute cijfers en in percentage) van het aantal beoordelaars dat voor elk woord de wenselijkheid van behoren tot de passieve woordenschat van zesjarigen heeft aangegeven. In deze zin wordt een beeld verkregen van 'datgene waar "men" in het onderwijs vanuit wil gaan en naar wil streven' (p. 2), en krijgt men een *benadering* van 'welke van alle Nederlandse woorden worden door hoeveel 6-jarigen in feite passief gekend?' (p. 2). Dit descriptieve aspect van het woordenschatsonderzoek is echter slechts ten dele in de *Nieuwe Streeflijst Woordenschat* terug te vinden, aangezien de zesjarigen niet zelf werden ondervraagd (waaraan wel onmiddellijk dient toegevoegd te worden dat een steekproef van 139 woorden uitwijst dat de beoordeling door de leerkrachten vrij goed overeenkomt met de feitelijke passieve kennis van die woorden bij een dertigtal kinderen), en er werd een selectie uit de woordenschat van het Nederlands aan de leerkrachten voorgelegd.

Naast de eigenlijke streeflijst woordenschat werden de gegevens ook vanuit een aantal specifieke perspectieven benaderd en in afzonderlijke lijsten verzameld. Zo wordt een verklaring gezocht voor het feit dat de kleuterleidsters gemiddeld meer woorden hebben aangestreept dan de leerkrachten uit het lager onderwijs. Er wordt dieper ingegaan op overeenkomsten en verschillen tussen de beoordelingen van Nederlandse en Vlaamse leerkrachten en op regionale verschillen in Nederland. Daarnaast vinden we een lijst van 'Belangrijke woorden in verband met ruimte, tijd, hoeveelheid, relaties en operaties: woorden die van belang kunnen zijn voor modern rekenonderwijs.' (p. 44).

Bij de samenstelling van de *Nieuwe Streeflijst Woordenschat*, samenstelling die gebeurde op basis van de eerste lijst, werd vooral gezocht in de richting van bepaalde thema's uit de leef-

wereld van het kind zoals kinderspelen, eet- en snoepgewoonten, en dergelijke. Linguïstisch vertaald kunnen we stellen dat een aantal lexicale velden of domeinen werden uitgediept ter aanvulling van de oorspronkelijke lijst. Het consequent hanteren van de 'lexicaal-domein'-benadering kan in de toekomst wellicht een goede handleiding zijn: in de huidige lijst stellen we bijvoorbeeld vast dat enkel *zuiden* en *zuid* werden beoordeeld, dat *noorden*, *noord*, *westen* en *west* in een lijst van 'ten onrechte niet beoordeelde woorden' (pp. 12-13) werden opgenomen, en dat *oost* en *oosten* volledig over het hoofd werden gezien.

Bij de samenstelling van de lijst werd grote zorg besteed aan het opnemen van Zuidnederlandse varianten. Zo werd naast het in Vlaanderen ongebruikelijke *wilof* ook *wilooft* opgenomen, en werd naast *fopspeen* ook *tutter* opgenomen (het ontbreken van *rijkswachter* naast *gendarme* dat wel werd opgenomen, komt ons in dit verband wel eigenaardig over.) We kunnen echter de vraag stellen wat de invloed is van de vermelding tussen haakjes van *fopspeen* na *tutter* op de beoordeling van de Vlaamse leerkrachten, of met andere woorden in hoeverre hebben taalattitudinale factoren een invloed gehad op het beoordelingsgedrag van de Vlaamse leerkrachten wanneer naast de zogenaamde Zuidnederlandse variant het woord uit de standaardtaal voorkomt? Opmerkelijk hierbij is bijvoorbeeld de relatief lage score voor het persoonlijk voornaamwoord *u*, dat wanneer de *ge*-vorm van het persoonlijk voornaamwoord tweede persoon enkelvoud gebruikt wordt, zoals dat in Vlaanderen nog steeds in grote mate het geval is, toch vrij frequent gebruikt wordt.

In verband met 'de beperkingen in woordsoorten en woordvormen, zo ook van woordbetekenissen' (p. 7) willen we de volgende bedenkingen maken. Vervut de meeste woorden werden aan de beoordelaars voorgelegd buiten elke context. Bij een aantal andere woorden werd een verdere specificatie gegeven in de vorm van een omschrijving zoals bij *heel* (*heel veel* en *niet stuk*), een synoniem (bijvoorbeeld *herstellen* (*repareren*)), een antoniem (bijvoorbeeld *heel* (*niet stuk*)), of een aanduiding van de bedoelde woordsoort (bijvoorbeeld *hel* (*zn*), d.i. *hel* als zelfstandig naamwoord, onderscheiden van *hel* als adjectief). Uit deze voorbeelden komt naar voren dat bij bepaalde woorden verschillende betekenissen werden onder-

scheiden. Het lijkt ons een goede keuze te zijn niet bij alle woorden alle betekenissen te vermelden die in een verklarend woordenboek voorkomen. Anderzijds lijkt het ons ook logisch dat de vermelding van meer dan één betekenis gemotiveerd wordt, en dat aangegeven wordt welke betekenis bedoeld wordt wanneer voor een bepaald woord maar één ingang voorzien is. De auteurs motiveren hun werkwijze als volgt: 'Soms zijn van een woord twee of meer betekenissen onderscheiden. Dit werd gedaan als beide (of meerdere) betekenissen mogelijk zijn tot de woordenschat van 6-jarigen zouden kunnen behoren. Waar het niet gedaan is werd aangenomen dat de beoordelaars alleen de meest voor de hand liggende betekenis in gedachten zouden hebben.' (p. 7). Laten we even dieper ingaan op die 'meest voor de hand liggende betekenis'. Waardoor wordt de betekenis van een woord bepaald? Structureel gezien kunnen we stellen dat een linguïstische eenheid (een woord, een betekenis, e.d.) niet onafhankelijk kan bestaan, maar dat ze haar bestaan verkrijgt als een knooppunt in een netwerk van relaties. Dit impliceert dat de betekenis van een woord afhangt van de betekenissen van andere woorden, in termen van o.m. de relevante posities waarin dat woord kan voorkomen, en dit zowel op het syntagmatische als het paradigmatische vlak. Laten we dit even illustreren aan de hand van enkele voorbeelden.

Zacht komt in de lijst voor zonder verdere specificatie. De betekenis van het woord kan echter omschreven worden als 'niet ruw' in (1), als 'niet hard' in (2), als 'niet krachtig of luid' in (3) en als 'niet snel' in (4): (1) Een *zachte aai*; (2) Een *zacht bed*; (3) *Zacht spreken*; (4) Rij wat *zacht*.

De betekenis van spannend in (5) kan omschreven worden als 'de volle aandacht in beslag nemen', en in (6) als 'wat hevig spant': (5) Een *spannend verhaal*; (6) Een *spannende elastiek*.

Stom in (7) betekent iets als 'niet met spraakvermogen begaafd', terwijl het in (8) een andere betekenis heeft, namelijk 'dom, stompzinnig': (7) Die jongen is *stom* geboren; (8) Wat een *stomme* opmerking.

Glad kan gebruikt worden in de betekenis van 'glibberig' (9), maar daarnaast ook in de betekenis van 'effen' (10): (9) Pas op, het heeft gevoren. 't Kan *glad* zijn buiten. (10) Ik heb het tafelkleed *glad* gestreken.

We kunnen bij al deze voorbeelden de vraag stellen of de gegeven betekenissen niet tot de woordenschat van 6-jarigen zouden kunnen behoren, en zo ja, hoe de beoordelaars kunnen uitmaken welke de meest voor de hand liggende betekenis is waarvoor ze hun oordeel moeten bepalen? In een aantal gevallen wordt o.i. bij het woord-voor-woord doorlopen van de aangeboden lijst een bepaalde betekenis meer saillant gemaakt. Nemen we bijvoorbeeld *verstopt*, dat in de volgende context verschijnt: '... verstoppem verstoppertje verstopt (adj.) ...' (p. 163). In deze omgeving lijkt de

meest voor de hand liggende betekenis van *verstopt* die betekenis te zijn die bij het verstoppertje spelen, gebruikt wordt. Een andere betekenis wordt echter gerealiseerd in zinnetje (11): Ik heb een verstopte neus.

Ook bij de voorzetsels, bijwoorden en adjectieven komt het probleem van de meest voor de hand liggende betekenis voor, waarbij we de vraag stellen waarom bij o.m. *terug*, *toe*, *op*, *licht* (adj.) verschillende betekenissen ter beoordeling voorgelegd worden, terwijl dat bijvoorbeeld bij *voor*, *bij* en *stil* niet het geval is, alhoewel wellicht even verdedigbaar:

parafrase van de betekenis
of omschrijving van het gebruik

voorbeeld

voor

plaatsbepaling
tijdsbepaling
aanduiding van de duur waarvoor iets geldt
ten voordele van, ten behoeve van
in plaats van

Hij stond *voor* de kerk.
Voor het eten mag je nog even spelen.
Hij heeft nu wel *voor* een tijdje genoeg.
Dit boek is *voor* Jan.
Ik zal *voor* hem betalen.

bij

in de nabijheid van
voor een toevoeging of een toegevoegd zijn
onder zekere omstandigheden/gedurende een
zekere tijdsruimte/aanduiding van een om-
standigheid

We kwamen *bij* een kruispunt.
Er moet nog een beetje melk *bij* en dan is het
klaar.
Bij mooi weer ...
bij voorbeeld

stil

niet bewegend, zonder of met zeer weinig be-
weging
geen of weinig geluid voortbrengend

Zit/sta *stil*!
Wil je nu eens *stil* zijn en naar me luisteren!

(Opmerkelijk is wel dat voor het werkwoord *stilhouden* de twee overeenkomstige betekenissen gegeven worden, namelijk 'geen geluid maken' naast 'geen beweging maken, stoppen'.)

Soms speelt de syntactische structuur van de zin
en de daardoor geïmpliceerde woordsoort of
de potentiële syntactische eigenschappen van

het woord een belangrijke rol zoals in de vol-
gende voorbeelden:

woordsoort

voorbeeld

wat

vragend voornaamwoord
betrekkelijk voornaamwoord
onbepaald voornaamwoord
onbepaald hoofdtelwoord
bijwoord van graad

Wat is dat?
Dat is juist *wat* ik hebben moet.
Dat is *wat* anders.
Piet heeft *wat* appels.
De melk is *wat* zuur.

te
voorzetsel
bijwoord van graad

Hij woont *te* Boom.
Hij heeft *te* weinig geslapen.

Bij werkwoorden bepaalt het syntactische potentieel de (on-)overgankelijkheid:

kloppen
onovergankelijk

Niet met de hamer op de muur *kloppen*!
Ik *klopte* hem op de meet.
Zij *klopte* het eiwit.

overgankelijk

genezen
onovergankelijk

Zijn been *genas* spoedig.
Hij *genas* snel van zijn griepje.
Een dokter *geneest* zieken.

overgankelijk

Wat dus duidelijk wordt bij het doorlopen van de lijst is dat niet altijd even duidelijk is welke betekenis van elk woord beoordeeld werd. Een euvel dat eventueel zou kunnen opgevangen worden door naast elk woord een korte beschrijving van de bedoelde betekenis te geven of door de bedoelde betekenis duidelijk te maken in een voorbeeldzinnetje.

Een apart probleem vormen de samenstel-

lingen. Het wordt m.n. niet duidelijk aan de hand van welk criterium (eventueel criteria) samenstellingen in de lijst werden opgenomen. In het volgende tabelletje geven we enkele voorbeelden van samenstellingen die in de lijst voorkomen (linkerkolom) met in de rechterkolom samenstellingen die niet in de lijst voorkomen, waarbij een van de samenstellende delen gemeenschappelijk is:

wel opgenomen in de lijst

niet opgenomen in de lijst

geitewol
kerstboom
spiegelei, eierkoek
eigeeel
eierschil

geitekaas
kerststal
roerei
(dooier), eierdooier, eiwit
eierschaal, eierschelp

Samengevat kunnen we stellen dat bij de samenstelling van de woordenlijst een evenwicht gezocht werd tussen de theoretische overwegingen die ten grondslag liggen aan de compilatie van een woordenschatlijst, en de praktische consequenties daarvan. We hebben in deze bespreking een aantal punten aangestipt waarop de praktische realisatie kan geoptimaliseerd worden, waarbij we ons rekenschap geven van het feit dat bij het uitvoeren van een grootschalig project als dit er steeds compromissen moeten gesloten worden tussen het vanuit theoretisch oogpunt optimale en het

praktisch uitvoerbare. Dit neemt echter niet weg dat de *Nieuwe Streeflijst Woordenschat* een belangrijke en voor het Nederlandse taalgebied unieke realisatie is, die een valabel overzicht geeft van dat deel van de woordenschat van het Nederlands dat door Vlaamse en Nederlandse zesjarigen passief zou moeten beheerst worden. In deze zin is dit werk een belangrijk hulpmiddel o.m. bij het schrijven van leerboeken en andere onderwijsmiddelen, en het samenstellen van kleuterprogramma's voor radio en televisie.

S. Gillis